

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyalılı Hasan Efendi, *Gönül Âleminde*, Ankara 1993; Erol Erdoğan – Mustafa Demirci, “Hacı Hasan Efendi”, *Sahabe’den Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1996, X, 285-291; Veyssel Kafalı v.dğr., *Hakikat Önderi Yahyalılı Hacı Hasan Efendi*, İstanbul 1996; Ali Özebağlı, “Hakikate Giden Yolcu Yahyalılı Hacı Hasan Efendi”, *İslâm Mecmuası*, IV/43, İstanbul 1987, s. 56; Alemdar, “Vefatının Sekizinci Yıl Dönümünde Hacı Hasan Efendimiz’i (k.s.) Anarken”, *Yeni Dünya*, II/16, İstanbul 1995, s. 44-46; Ahmet Sargın, “Hacı Hasan Efendi (k.s.)”, a.e., s. 46; Hamdi Boydak, “Yahyalılı Hacı Hasan Efendi’nin (k.s.) Nakış Silsilesindeki Yeri”, a.e., s. 47-49; Abdullah Seyhan, “Hacı Hasan Efendi (k.s.) Hazretleri ve Solmayan Güzellikler”, a.e., s. 50.

FERHAT KOCA

HASAN EFENDİ, Zâkirî

(ö. 1032/1623)

Türk dinî mûsikisi bestekârı
ve zâkir.

Foça’da doğdu. Hatiplik yapması ve devrinin önemli zâkirlerinden olması sebebiyle Hatib Zâkirî Hasan Efendi diye de anılır. Küçük yaşta İstanbul’a giden Hasan Efendi Halvetiyye şeyhlerinden Nûreddin-zâde’ye intisap etti. Güzel sesi ve zikir idare etmedeki kabiliyetiyle dikkati çekerek dergâhın zâkirbaşılığına getirildi. Nev’îzâde Atâî, zâkirbaşının bulunmadığı bir zikir medlisinde bu vazifenin şeyh efendi tarafından Hasan Efendi’ye verildiğini, zikri başarılı bir şekilde idare etmesi üzerine daha sonra da bu hizmete devam ettiğini ve zamanla bu sahada üstat olduğunu söyler. Sultan I. Mustafa döneminde Eminönü Küçükpazar’daki Hoca Hayreddin Camii’ne hatip olan Hasan Efendi bu görevi sırasında vefat etti. Caminin haziresinde, Fâtih Sultan Mehmed dönemi ulemâsından Hoca Hayreddin Efendi’nin yanına defnedildi. Evliya Çelebi’nin anlattığına göre Hasan Efendi, bir öğle vakti minarede ezan okurken bir çaylak sarığını başından kapıp minarenin alemi üzerine bırakmış, bir hafta kadar burada duran sarığın çıkan bir fırınada minarede düştüğü sabah Hasan Efendi vefat etmiştir. Bazı kaynaklarda I. Mustafa’nın musâhiblerinden olduğu söylenen Hasan Efendi’nin vefat tarihini Atâî, Kâtib Çelebi ve diğer kaynaklar 1032 (1623), Müstakimzâde ise 1030 (1621) olarak kaydeder.

Hasan Efendi, dinî mûsikinin özellikle cami mûsikisi formunda bestelediği eserlerle tanınmıştır. Zamanımıza ulaşan bes-

teleri arasında hüseyinî cenaze salâsı, dilkeşhâveran sabah salâsı, bayatı cuma ve bayram salâsı, nühüft Mersiye-i İmam Hüseyin en meşhurlarıdır. Halil Can, cenaze salâsı ile sabah salâsının Buhûrîzâde Mustafa İtrî tarafından bestelendiğini söyler. Mehmet Suphi Ezgi ise İtrî’nin eserleri olarak bilinen segâh tekkir ve salât-ı ümmiyyenin de üslûp benzerliğini ve Hasan Efendi’nin talebesi şair Dâî’nin bir manzumesini delil göstererek ona ait olduğunu ileri sürerse de (*Türk Musikisi*, II, 8) bu görüş mûsikî çevrelerinde kabul görmemiştir.

Bazı güfte mecmualarında rastlanan Zâkirî mahlaslı manzumelerinden Hasan Efendi’nin orta derecede bir şair olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 376; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 622, 677; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 45-46; *Mecmûa*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzûm, nr. 650, vr. 73; Müstakimzâde, *Mecmûa-ı İlâhiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 147; Mehmed b. Receb Dâî, *Nevhâtü’l-uşşâk*, İstanbul 1261, s. 9-10; Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 5-6, 8-9; III, 54-56, 63-72; IV, 2-3; a.mlf., *Türk Musikisi Klâsiklerinden Temcit-Na’t-Salat-Durak*, İstanbul 1945, s. 4-8, 11-16, 26-28; Ergun, *Antoloji*, I, 27-29, 58-59; Vasfî Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara 1968, s. 273-276; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara, ts., s. 653-657; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, I, 144; “Zâkirî’nin Kûlâhını Çaylak Niçin Kaptı?”, *Tarih Hazinesi*, sy. 5, İstanbul 1951, s. 255, 258; Halil Can, “Dinî Türk Musikisi Lûgatı”, *MM*, sy. 217 (1966), s. 14; sy. 222 (1966), s. 198; a.mlf., “Dinî Musikî-1-1-”, a.e., sy. 317 (1976), s. 19, 22-23; Gültekin Oransay, “Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileyicileri”, *ACİF İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy. 3, Ankara 1977, s. 155-156; M. Kemal Özerin, “Müstakimzâde’nin Besteciler Fihristi”, *Nesil Dergisi*, sy. 43, İstanbul 1980, s. 12; Vural Sözer, *Mûzik ve Mûzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 173-174; Öztuna, *BTMA*, I, 333; Ömer Tuğrul İnançer, “Hasan Efendi (Hatip-Zâkirî)”, *DBİst.A*, III, 563; Nuri Özcan, “Osmanlılarda Musikî”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, III, 227.

NURİ ÖZCAN

HASAN EFENDİ CAMİİ

Bosna’da Banaluka şehrinde
XVI. yüzyıl sonunda yapılmış cami.

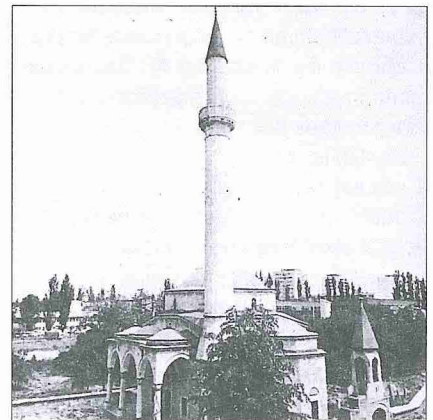
Banaluka’nın (Banja Luka) Aşağışehir (Donji Šehir) olarak adlandırılan kesiminde bulunan yapı Arnavudiye veya Defterdar Camii olarak da adlandırılır. Kapı kemerli üstündeki 1003 (1594-95) tarihini taşıyan ta’lik hattıyla yazılmış kitâbesinden bânisinin defterdar olduğu anlaşıl-

maktadır (“Bu câmi-i zîbâya âyâ ne desem târif / Hâtif dedi ey Sebzî de Câmi-i Defterdâr”).

Ekrem Hakkı Ayverdi Bosnalı araştırmacılarından naklen, caminin aynı şehirde büyük bir külliyesi olan Gazi Ferhad Paşa’nın defterdarı Hasan Efendi (Ağa) tarafından yaptırıldığını bildirir. Ona göre mâbed 1963’teki şiddetli zelzelede zarar görmüş ve 1972’de tamir edilmiştir. Amir Paşı’nın Bosna-Hersek’teki İslâm mimarî eserlerine dair kitabındaki listede, Bosna savaşında 1992 Nisanı ile 1993 Haziranı arasında zarar gören eserlerden Arnavudija adıyla gösterilen bu caminin бүтünüyle harap olduğu belirtilmiştir.

Taş döşeli geniş bir avlunun içinde yer alan cami dışarıdaki zemin kotuna göre daha aşağıdadır. Bu avlunun en ilgi çekici özelliği kapısının üstüne yerleştirilmiş, yerli halk arasında “Munarica” (küçük minare) ya da “Akşamluk” (akşamlik) adıyla bilinen küçük bir minareye sahip olmasıdır. Bu minareye, daha doğrusu üstü külâhlı şerefeye çıkış, yanında korkuluğu olan yaklaşık sekiz on kadar basamaklı merdivenle sağlanmıştır. Semavi Eyice tarafından “minber biçimli minareler” olarak adlandırılan böyle minarelere Anadolu’da (Kayseri, Milas) ve İstanbul’da rastlanır (Semavi Eyice, “İstanbul’da Bazı Cami ve Mescit Minareleri”, *TM*, X [1951-1953], s. 247-268). Ancak belirtilen örneklerde bu tarz minareler bir mescide aitken Hasan Efendi Camii’nin ayrıca bir minaresi daha vardır. Bu durum karşısında böyle ikinci bir minareye niçin gerek görüldüğü anlaşılmamaktadır. Burada şerefeyi teşkil eden

Hasan Efendi Camii – Banaluka / Bosna -Hersek

HASAN EFENDİ CAMII

köşk kısmının kemer biçimi de bunun sonradan yapılmış bir ekleme değil Türk sanatının klasik dönemine, yani esas caminin inşa edildiği yüzyıla ait olduğunu göstermektedir. Ayverdi'nin hâlâ akşam ezanının okunduğunu belirttiği bu kısmın, cemaatin çok olduğu yaz aylarında avluda namaza duranlar için minber olarak kullanılmış olması ihtimali de kible yönü bulunmadığından söz konusu değildir.

Hasan Efendi Camii önünde, üzerleri kubbe ile örtülü üç birimli bir son cemaat yeri vardır. Tunç bilezikli, baklavali başlıklı dört sütuna oturan sivri kemerlerin taşıdığı kubbelerden ortadaki diğerlerine göre daha geniş çaplıdır. Son cemaat yerinden harime geçit veren cümle kapısı da alışılmamış biçimde bir kemerin içindedir. Esas kapı kanatları üstündeki yayvan kemerin tepesinde kitâbe yer almıştır. Bunları çerçeveleyen büyük kemer ise barok profilli içbükey ve dışbükey bir alt kenar süslemesine sahiptir.

Cami dıştan kenarı 10 m. olan bir kare biçimindedir. Her cephesinde mevcut ikişer, ayrıca ana kubbenin kasnağındaki sekiz pencereden ışık alması düşünülmüş, fakat sağ yan cephesindeki pencere buraya bitişik olan türbeye açılmıştır. Harimi 8,40 m. çapında üstü kurşun kaplanmış bir kubbe örter. Kare mekândan kubbe yuvarlağına geçiş için köşelerde tromplar kullanılmış, bunların alt uçlarında bulunan kemer başlangıçlarındaki konsollar birkaç dizi mukarnasla bezenmiştir. Mihrap mermerden olup kavsarası mukarnaslıdır. Minber de mermerden oymalı olarak işlenmiştir.

Hasan Efendi Camii'nin esas minaresi sağ tarafındaki köşeye bitişik olarak yapılmıştır. Girişi içeriden olup cami kitlesine aynı taraftan bitleştirilen türbe ile de bağlantılıdır. Cami, minare kürsüsü ve türbenin birbirine yapışık olarak âdeta girift bir halde yerleştirilmesi de Türk mimarisi bakımından alışılmamış bir plan özelliğidir. Bu durum, bu iki unsurun caminin inşasından sonra peyderpey değil aynı zamanda planlanarak yapıldığına delil sayılabilir. Kesme taştan olan, Ayverdi'nin kaydettiği ölçüye göre 26 m. boyundaki minare bütün Rumeli'de yapılanlar gibi aşırı derecede uzundur.

Caminin sağ tarafına bitişik türbeye, kapı haline getirilmiş olan minare kürsüsü dibindeki bir pencereden geçilmekle beraber esas kapısı dışarıdan kürsü yanındadır. Üstü kubbeli olan bu yapı dü-

zensiz bir sekizgen biçimindedir. Dışarıya açılan kapının yer aldığı, diğerlerine göre çok daha dar olan kenar sayılmadığında türbe içten yedi kenarlı bir görünüme sahiptir. Acaba burada tam açığa vurulmadan bir Bektaşîlik sembolizmi mi düşünülmüştür? Varna'nın kuzeyindeki Akyazılı Sultan Tekke ve Türbesi'nde, bütün elemanlar yedi köşeli inşa edilmek suretiyle böyle bir mimari sembolizm açıkça belli edilmiştir (bk. AKYAZILI SULTAN ÂSİTÂNESİ). Türbenin içinde iki sandukanın varlığına işaret eden Ayverdi, caminin kible duvarı önünde uzanan hazîrede çok sayıda mezar bulunduğunu bildirmektedir.

Ayverdi gerek makalesinde gerekse kitabında, sağ tarafına bitişik olan türbeden dolayı bu caminin "yan kanatlı" camilere benzediğine işaret etmişse de bizim "tabhâneli" veya "zâviyeli" camiler olarak adlandırdığımız bu tiple Hasan Efendi Camii arasında hiçbir benzerlik yoktur.

1974-1975 ve 1992-1996 yıllarındaki eski Türk eserleri katliamından sonra ne durumda olduğu bilinmeyen Hasan Efendi Camii, tek kubbeli ibadet yerleri biçiminde basit planlı bir yapı olmakla beraber avlu kapısı üstündeki minber şeklinde minaresi ve bedenine bitişik türbesiyle Osmanlı dönemi Türk mimarisinde özel bir yere sahiptir.

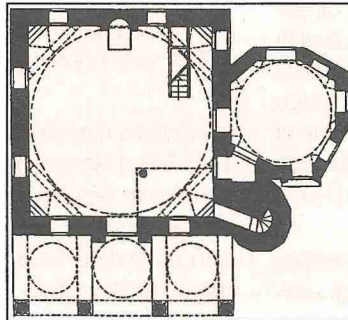
BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Mujezinović, *Islamska Epigrafika Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1977, II, 210-215; a.mlf., "Turski natpisi iz nekoliko mjesta Bosne i Hercegovine", *POF*, sy. 3-4 (1952-53), s. 482-484; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mari Eserleri*, II/3, s. 14-17, rs. 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42; a.mlf., "Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları", *VD*, III (1956), s. 215, rs. 122-123; Amir Pašić, *Islamic Architecture in Bosnia and Hercegovina*, İstanbul 1994, s. 213; Alija Bejić, "Spomenici osmanlijske arhitekture Bosne i Hercegovine", *POF*, sy. 3-4 (1952-53), s. 229-298; a.mlf., "Banja Luka pod Turksom vladavinom. Arhitektura i teritorijalni razviktak grada u XVI i XVII vijeku", *Naše Starine*, I, Sarajevo 1953, s. 91-116; Feridun Emecen, "Banaluka", *DİA*, V, 51.

SEMAVİ EYİCE

Hasan Efendi
Camii'nin
planı ve
kitâbesi

HASAN FEHMİ EFENDİ

(ö. 1298/1881)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1210'da (1795-96) Akşehir'de doğdu. İlgilni Osman Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini burada yaptıktan sonra öğrenimine Konya'da devam etti. Daha sonra arkadaşları Kara Halil Efendi ile birlikte İstanbul'a gitti; Vidinli Mustafa Efendi'nin derslerine katıldı. Bu sırada açılan ruûs imtihanında birinci olarak Ayasofya Camii'nde ders vermeye başladı. Bu derslerdeki başarısıyla dikkati çekerek Şehzade Abdülaziz'in kavâid ve edebiyât-ı Arabiyye dersleri hocasına tayin edildi. 1263'te (1847) ibtidâ-i hâric derecesiyle müderris oldu, ardından diğer merhaleleri de katederek mûsile-i Sahn'a ulaştı. 1275'te (1858-59) ders vekili oldu. Abdülaziz'in tahta çıkması ile birlikte itibarı ve mevkii yükseldi; 29 Ramazan 1278 (30 Mart 1862) tarihli bir irâde-i seniyye ile muallim-i sultânî unvanını aldı. Bir yıl sonra kendisine Mekke pâyesi tevcih edildi; 13 Aralık 1863'te Muğla kazası arpalık olarak verildi ve 20 Aralık'ta Anadolu kazaskerliğine getirildi.

1863'te Abdülaziz'in Mısır seyahatine muallim-i sultânî sıfatıyla katılan Hasan Fehmi Efendi, burada Ezher hatiplerinden İbrâhim es-Sekkâ ile tanışıp sohbet etme imkânı buldu. Kendisine 1864'te Muğla kazası bedeli, 1866'da Alâiye kazası niyâbeti, kısa bir süre sonra Isparta kazası bedeli, Ocak 1868'de de Rumeli kazaskerliği pâyesi verildi. Nihayet 7 Muharrem 1285'te (30 Nisan 1868), Hacı Mehmed Refik Efendi'nin Meclis-i Âlî üyeliğine seçilmesiyle boşalan şeyhülislâmlık makamına tayin edildi. Böylece Hoca Sâdeddin ve Seyyid Feyzullah Efendi'den sonra muallim-i sultânî ve şeyhülislâm unvanlarını birlikte taşıdığı için "câmiu'r-riyâseteyn" unvanını alan üçüncü ve sonuncu şeyhülislâm oldu.

